

РУСКАТА ИМИГРАЦИЯ В БЪЛГАРИЯ СПОРЕД ПРЕБРОЯВАНИЯТА НА НАСЕЛЕНИЕТО ПРЕЗ 1920 И 1926 ГОДИНА

Пенка Пейковска, Нина Киселкова***

През 20-те години на ХХ в. „...специфична украса на българската столица даваха руските бежанци, които нахлуха с хиляди в България от черноморското пристанище Одеса (главно през Истанбул) след разгрома на южноруския военен поход на барон Врангел. Естествено, България не беше достатъчно богата страна, за да издържа такава тълпа бежанци, и затова повечето от тях след няколко месеца или след година-две продължиха на Запад. Но все пак хиляди руснаци останаха и тъй като по-голямата част от тях принадлежаха към образованите, културните слоеве на обществото, оказаха съвсем специфично влияние върху всекидневния живот, придадоха му характерна окраска, бих казал - аромат...”¹. Така описва в спомените си приема на руската белогвардейска емиграция в България отличният познавач на българските условия, унгарският дипломатически представител в София Шандор Киш-Немешкери², който съвсем неслучайно има свое виждане по този въпрос. Именно с него през февруари - март 1922 г. преговаря началникът на елитния кадрови I армейски корпус генерал А. П. Кутепов³, опитвайки се да изясни въз-

* Доц. д-р, Институт за исторически изследвания при БАН, София; e-mail: rykvska@abv.bg.

** Главен експерт, Национален статистически институт; e-mail: nkisselkova@nsi.bg.

¹ Пейковска, П., Спомени на унгарския дипломат Шандор Киш-Немешкери за България и българите. - ИДА, кн. 66 (1993), с. 274.

² Шандор Киш-Немешкери (1884 - 1958) - дипломат от кариерата. В България е изпратен за пръв път през пролетта на 1912 г. като икономически експерт-кореспондент в София. Тази длъжност изпълнява до избухването на Първата световна война. През август 1917 г. за кратко време отново получава специална задача в България. От септември 1920 г. до май 1929 г. е дипломатически представител на Унгария в София; създава унгарската легация в София и установява първите дипломатически отношения между Унгария и България.

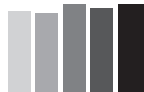
³ Генерал Александър Павлович Кутепов пристига с войските си в България през ноември и декември 1921 г. от Галиполи. Вж.: Кюсева, Ц., България и руската емиграция, 20-те - 50-те години на ХХ в. С., 2002, с. 79.

можностите за съвместни действия с унгарското правителство на анти-болшевишка основа⁴.

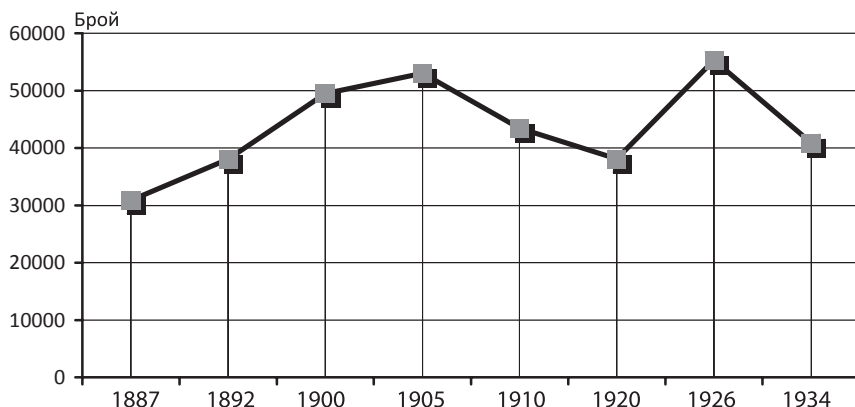
По своята численост и историческа значимост руската емиграция в България през междувоенния период е съпоставима с „руското зарубежие“ в Париж, Прага, Белград, като руските емигранти у нас, както и тези в Белград, имат значителен принос в развитието на културата и науката на приемащата страна. През последните две десетилетия темата за руската емиграция в България е в ползрението на българските историци по различни причини: преосмисляне на написаното по проблематиката през епохата на социализма, необходимостта от изчистването на идеологическия поглед върху нея и от създаването на задълбочени разработки въз основа на български архивни материали. Това стана факт благодарение на няколко основополагащи съвместни инициативи на българските архивни и научни институции, които предизвикаха издирването на български архивни извори, съставянето и обнародването на документален каталог и библиография на наличната специализирана литература⁵.

⁴ Поради укрепването на Съветска Русия през пролетта на 1922 г. Великите сили търсят сътрудничеството ѝ за икономическото възстановяване на Европа след войната и през април свикват международната Генуезка конференция. След потушаването на Кронщадския метеж и селското въстание (1921) руската емиграция очаква неуспеха на конференцията и счита, че неудачният изход от нея ще доведе до решаващи събития, включително въоръжен конфликт на Съветска Русия с Полша и Румъния. В унгарските архиви се съхраняват документи, свидетелстващи за предварителни преговори между ген. Кутепов и Немешкери в София. По-подробно вж.: Колонтари, А., Несостаявящаяся белая ось. К вопросу о возможностях сотрудничества русской эмиграции с Венгрией. - В: Российская белая эмиграция в Венгрии (1920 - 1940-е годы). Отв. ред. Стыкалин, А. С., Е. М. Варга, М., 2012, с. 59 - 62; Кьосева, Ц., цит. съч., с. 97.

⁵ Бялата емиграция в България. Каталог (от изложба, проведена в София, 1996 г.). С.: ГУА-МС, 1996, с. 81; Бялата емиграция в България. Материали от науч. конф., София, 23 - 24 септ. 1999 г. Ред. кол. Г. Марков и др., С.: ИК Гутенберг, 2001, с. 456; Руска емиграция в България 1878 - 2006. Библиографски указател. Съст. Е. Денева, С. Рожков, С.: Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, Център по наукознание и история на науките на БАН, Руски академичен съюз в България, С., 2006, с. 112.

Фиг. 1. Брой на чужденците в България⁶

Настоящата разработка си поставя за цел да представи някои демографски аспекти по темата за руската емиграция в България като динамиката на руския емиграционен поток към страната ни, неговите изходни точки и етнически състав, религиозната принадлежност и вътрешната миграция на руското население у нас, структурата му по пол. Тези демографски процеси и явления са изследвани чрез количествен анализ на данните от преброяванията на населението в България през 1920 и 1926 година. Този вид статистически извор привлече вниманието ни не само защото досега не е представлявал интерес за изследователите на посочената проблематика, а и по други причини. От една страна, това е демографската значимост на руския имиграционен поток, който предизвиква качествена промяна в структурата на чуждото население в България през разглеждания период. А от друга страна, предизикателство е да анализираш такъв специфичен исторически извор, какъвто са преброяванията на населението, да извлечеш нова информация по вече

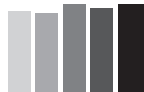
⁶ Източници на статистическите данни, използвани за изработването на таблиците и графиките в настоящата разработка, са: Кратки резултати от преброяването на населението в Царство България на 31.12.1920 г. По околии, окръзи и общо за Царството, С., 1925, с. 174; Общи резултати от преброяването на населението в Царство България на 31.12.1920 г. по околии, окръзи и общо за Царството, кн. I, С., 1927, с. 126 - 129, 172, 171а, 172а, 174 - 176; Общи резултати от преброяването на населението в Царство България на 31.12.1926 г., кн. I, С., 1931, с. 16 - 17, 186 - 187, 190 - 193; Статистически годишник на Българското царство, С., 1919, с. 5, С., 1937, с. 26.

изследван исторически проблем чрез прилагането на демографски методи, като разкриеш демографските процеси в руската диаспора у нас.

По принцип чужденците в България по онова време са с малък относителен дял - около 1%. Но имайки предвид, че те са имигрирало население предимно в трудоспособна възраст, на него се гледа като на вливаща се свежа сила в човешкия ресурс на страната ни. При сравняването на данните от преброяванията през 1910 и 1920 г. се оказва, че след Балканските войни и Първата световна война населението на България се увеличава значително (с 509 458 души) въпреки загубата на 143 000 убити във военните действия и рязко увеличената смъртност на гражданското население през военните и първите следвоенни години. Нарастването се дължи до голяма степен на значителния приток на бежанци от Източна и Беломорска Тракия, Македония, Западните покрайнини и Добруджа - територии, загубени вследствие на неуспешните за България войни. Имигриралото тогава у нас население е над 200 000 души, в това число и около 20 000 руси, чиято емиграция е предизвикана в края на Първата световна война от обществено-политическите и икономическите промени в Русия след Октомврийската революция от 1917 г. - несъгласните с новите обществено-политически условия са принудени да напуснат родината си. Именно поради руския имиграционен поток чуждото население в България по своята численост достига връхната си точка за времето от създаването на Третата българска държава до Втората световна война през 1926 г. (фиг. 1)⁷. Същественото демографско присъствие на руската емиграция сред чуждото население у нас през междувоенния период коренно променя неговата структура. До войните от второто десетилетие на XX в. в нея по численост преобладават турските поданици, следвани от гръцките (фиг. 2)⁸, а руските граждани неизменно заемат петото място. Така например през 1910 г. руските поданици наброяват 1911 души и са 4% от чужденците в България. През междувоенния период това положение се променя в полза на руските

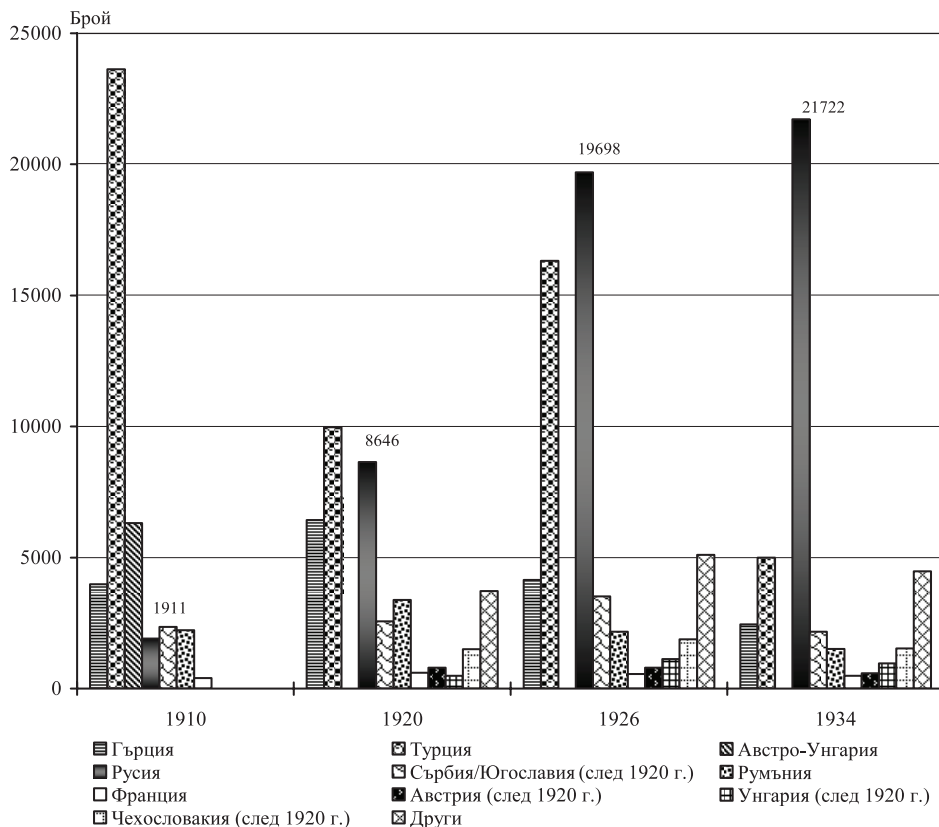
⁷ Данните са от десетте преброявания на населението в България, извършени през този период; последното е осъществено през 1934 г.; без първото - от 1880 г., тъй като то се отнася само за Княжество България.

⁸ Сред чужденците в България турските поданици са 26% през 1920 г. и 29.5% през 1926 г., а гръцките поданици са 17% през 1920 г. и 7.5% през 1926 година.

поданици. През 1920 г. те представляват 23% от чуждото население в България, а през 1926 г. поради нарастващия имиграционен поток от Русия те вече са 36%.

Фиг. 2. Брой на чужденците в България по поданство

Статистически сведения за руското присъствие у нас се съдържат и в други видове документи, произхождащи от фондовете на Министерството на външните работи и изповеданията, Министерството на търговията, промишлеността и труда, Дирекцията на труда и др., които са добре познати и използвани от историците. Данните от преброяванията на населението се отличават от споменатите други статистики най-напред по начина, по който те се формират - чрез обобщаването на стандартни, еднотипни сведения, попълнени индивидуално в еднакъв за всички анкетен лист, където всяко преброено лице самò е определило идентичността си по различни показатели - народност, матерен език и пр. В случая с

руската емиграция в България интересното е как се формира субективното мнение на анкетирания, особено по отношение на националността. Изследователите на проблематиката твърдят, че националните различия се „размиват” поради еднакво трудните за всички условия на живот и в името на оцеляването общата руска идея е изведена на преден план. В уставите на много емигрантски организации е казано „преди всичко съм руснак, а след това белорус, казак и т.н.”⁹.

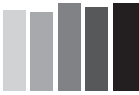
Анализираните преброявания на населението в България дават детайлна и задълбочена (а в някои случаи и съвсем нова) представа за демографския облик на руската общност у нас през 20-те години на XX в., който в други статистически извори е засегнат само повърхностно или пък изобщо липсва, особено по отношение на динамиката, изходните точки, етническия и конфесионалния състав на миграционния поток от Русия към България, вътрешните миграции на руското население в България, неговата структура по пол. Преброяванията от 1920 и 1926 г. са с единна методика за събиране на данните по интересующите ни демографски показатели (пол, поданство, народност, вероизповедние, матерен език, месторождение), която ги прави сравними и дава възможност да се проследят някои демографски процеси в диаспората.

Обнарудените данни обаче се отнасят до наличното население в един точно определен темпорален момент, т.е. включват всички лица, които в критичния момент на преброяването (към 31 декември 1920 г., съответно 1926 г.) са се намирали в страната. В този смисъл преброяванията фиксират демографския профил на руската емиграция в България в самия край на 1920 и 1926 година. А до януари 1928 г., когато се допуска последната голяма група руски бежанци¹⁰, тя е много мобилна, тъй като емигрантите се надяват на скорошно завръщане в родината - налице са, особено в началото, буквално ежемесечни както имиграционни, така и реемиграционни процеси, вътрешна миграция в страната. Ето например как изглеждат първите емигрантски вълни към България: най-напред в средата на 1918 г. пристигат малък брой цивилни руски бежанци, бягащи от ужасите на Гражданската война¹¹; в края на 1919 г. идват главно представители на по-богатите слоеве на руското общество; след разгрома на Деникиновата армия през 1920 г. наред с военните имигри-

⁹ Кьосева, Ц., цит. съч., с. 166.

¹⁰ Пак там, с. 91.

¹¹ Пак там, с. 12.

рат и много граждански бежанци; най-голямата бежанска вълна е през 1921 г. след разгрома на Врангеловата армия, но допълнително навлизат още бежанци през пролетта на 1922 година¹². Хиляди са репатрирани от 1923 до 1925 година. Да добавим още и десетките случаи на нелегалната емиграция и имиграция с лодки по Черно море. Данните от преброяванията не отразяват тази интензивна динамика на миграционните процеси между двете преброявания, която може да бъде проследена по статистически данни от други източници. По сведенията от преброяванията динамиката може да бъде наблюдавана в по-големи темпорални отсечки - от преброяване до преброяване, като се отчитат разликите в количествените показатели за населението по руско поданство, матерен език руски или по руска народност.

С оглед на особеностите на преброяванията като източник на статистически данни в понятието „руска емиграция” влагаме следното съдържание:

- Веднъж я определяме по признак **поданство** - руси с руско поданство. Това е населението, емигрирало като руски поданици, и идващо главно от територията на Русия. Сред тях, макар и малцина, са емигрантите, пристигащи от други страни. Те включват население от различни народности с различен матерен език. С редки изключения в тях не влиза старата руска общност в България, която се е формирала преди войните, тъй като мнозинството от тях са български поданици. Те са потомците на казаците старообредци (религиозна военна общност), заселили се в българските земи в началото на XIX в. и живеещи в две компактни селища около Варна и Силистра, и ветераните от руската армия, останали в България след 1878 г., трудовата миграция от началото на XX век.¹³

- Втори път я определяме по признак **народност** - руси по народност. Те включват и руси с друго поданство, имигриращи в България не само от територията на Русия, но и от други страни, както и старата руска общност. В този случай най-тясното разбиране за руската общност дават сведенията по руска народност, съотнесени с руско поданство.

¹² Даскалов, Д., Бялата руска емиграция в България между двете световни войни. - Във: Военноисторически сборник, 1994, № 1, с. 57; пак там, Бялата емиграция в България. С., 1997, с. 24.

¹³ Атанасова, Е., Руснаци. - В: Имиграцията в България. Съст. А. Кръстева. С., 2005, с. 120; Кьосева, Ц., цит. съч., с. 144.

• Трети път я определяме по признак **матерен език руски**, който специалистите по идентичностите засега считат за най-важния признак при определянето на етноса. Руският матерен език е широк параметър за дефиниране на идентичността, тъй като обхваща лица с различно поданство, народност, месторождение.

Динамика на руската емиграция към България

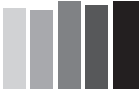
Както вече споменахме, през 1910 г. руската общност в България не е голяма по своята численост. Тя е най-малка по поданство, а по другите два показателя - матерен език руски и руска народност - е с два пъти по-голяма численост - около 2 500 души, защото включва и приелите българско поданство, и притежаващите друго поданство (например австро-унгарско¹⁴). Новите имиграционни вълни се отразяват най-точно от статистическите данни по поданство - в случая руско. Още повече, че през първата половина на ХХ в. броят на придобилите българско гражданство руси не е голям (437 души от 1921 до 1926 г.), въпреки че България не създава пречки пред натурализацията на руските емигранти¹⁵.

1. Брой на населението в България по матерен език руски, руско поданство, руска народност и пол

Население по	1910			1920			1926		
	мъже	жени	общо	мъже	жени	общо	мъже	жени	общо
Матерен език руски	1305	1232	2537	6730	2517	9247	15079	4511	19590
Нарастване	x	x	x	5425	1285	6710	8349	1994	10343
Руско поданство	1009	902	1911	6459	2187	8646	14974	4724	19698
Нарастване	x	x	x	5450	1285	6735	8515	2537	11052
Руска народност	1278	1227	2505	6618	2462	9080	15120	4586	19706
Нарастване	x	x	x	5340	1235	6575	8502	2124	10626

¹⁴ Според преброяването на населението в България от 1910 г. 23 души с австро-унгарско поданство са родени в Русия и 45 души от руска народност са родени в Австро-Унгария. Вж.: Общи резултати от преброяванията на населението в Царство България на 31.XII.1910 г., кн. I, С., 1923, с. 14, 15.

¹⁵ Къосева, Ц., цит. съч., с. 121, 201 - 202.

От 1910 до 1920 г. прирастът на руския имиграционен поток (според данните по руско поданство) е 352%, а от 1920 до 1926 г. - 128% (табл. 1). Неговата динамика може да бъде проследена и по статистическите данни от преброяванията по месторождение в България и чужбина в корелация с руско поданство и народност (табл. 2). През 1920 г. родените в България руси по поданство и народност са само 4%, останалите 96% са „пришълци”, което е знак за голяма руска външна миграция в посока към България. През 1926 г. почти двойно нараства относителният дял на родените в България руси - 7.9%, докато този на родените в чужбина намалява до 92% - явление, дължащо се на нарастването на раждаемостта вътре в руската диаспора у нас, разбира се, при продължаващ имиграционен процес.

Ако разгледаме данните за руското поданство във вариациите по пол (табл. 1), прави впечатление, че в руския емиграционен поток към България значително преобладават мъжете, жените са доста по-малко. Така е, защото по-мобилно е именно мъжкото население, жените мигрират рядко, освен ако не става дума за семейна миграция, и тази тенденция се засилва за времето между двете преброявания: през 1920 г. на 1 000 мъже се падат 339 жени, а през 1926 г. - още по-малко 315; (докато през 1910 г. сред уседналата руска общност, живееща в България отпреди войните, има сравнително равномерно разпределение между двата пола - по данните за руска народност на 1 000 мъже се падат 960 жени).

Изходни точки на руската емиграция към България

Статистическите данни за разпределението на наличното население по месторождение в чужбина по руска народност и поданство дават възможност да се установят изходните точки на руската емиграция по държави. Използваните в преброяванията рубрики за изпращащите страни не отговарят изцяло на актуалната за тогавашния исторически момент политическа карта на Европа. Причините за несъответствията са различни: преброяванията обикновено се подготвят месеци по-рано, а политическата карта на Европа непосредствено след войната е много динамична поради оформянето на новите държавни граници. И не само това. Периодът от 1918 г., когато в България пристигат първите руски емигранти, до края на 1920 г., когато се осъществява преброяването у нас (а и в много други европейски страни) и се установява демограф-

ската ситуация след войната в рамките на новите държавни граници, за Русия е време на дълбока политическа криза и на разпадането ѝ на десетки отделни, номинално суверенни държавни образувания¹⁶. При тези обстоятелства в преброяването от края на 1920 г. основни изпращащи страни са „Европейска Русия” и отделно от нея - Украйна, Румъния, Полша и други. При преброяването от 1926 г. ситуацията със Съветска Русия е значително променена поради образуването на Съветския съюз¹⁷ - най-общо казано, върху територията, която заема Руската империя до 1917 г., без Финландия, Полша¹⁸ и Бесарабската губерния. Така при преброяването от 1926 г. към изпращащите страни са добавени „Азиатска Русия” и самостоятелно - Армения¹⁹.

Промените в държавните граници, настъпили вследствие на Първата световна война, предизвикват миграционни движения на засегнатото етническо население. Съседни на България държави, където многобройно българско етническо население остава извън пределите на

¹⁶ Да вземем за пример Украйна - през 1917 и 1918 г. възникват няколко отделни украински държави - Украинска народна република, Хетманат, Западноукраинска народна република, Украинска съветска република.

В процеса на укрепване на своята власт болшевиките търсят практически полезни и юридически коректни форми за обединение на земите на бившата Руска империя. Работата по това обединение започва още по време на гражданската война, а след края ѝ става задача, по-важна дори от военните победи. Още по време на гражданската война се поставят основите на военно-политически съюз на съветските републики. С декрета от 1919 г. „За обединението на Съветските републики: Русия, Украйна, Латвия, Литва, Белорусия за борба със световния империализъм” те образуват обща военна, икономическа, финансова и железопътна организация, като се признава тяхната независимост и право на самоопределение. През 1920 г. в състава на Руската федерация влизат като съветски социалистически републики Украйна, Белорусия, Азербайджан, Армения и Грузия, като народни съветски републики - Бухара и Хорезм, осем автономни републики (Туркестан, Киргизия и др.), две автономни области.

¹⁷ Още през март 1922 г. Грузия, Армения и Азербайджан образуват Закавказката социалистическа федерация на съветските републики. А на 30 декември 1922 г. Руската СФСР, Украинската ССР, Белоруската ССР и Закавказката СФСР подписват договора за създаването на Съветския съюз.

¹⁸ През 1795 г. полските земи са поделени между Кралство Прусия, Руската империя и Австрия. Полша връща независимостта си през 1918 година.

¹⁹ Армения между 1918 и 1920 г. е независима република; в края на 1920 г. обаче Турция завладява Западна Армения, а Червената армия навлиза в Източна Армения. Арменската съветска социалистическа република е образувана след разформироването на Закавказката СФСР на 5 декември 1936 година.

отечеството си и от които идва значителен миграционен поток - както руси, така и българи, в българските преброявания от 1920 и 1926 г. са представени по-детайлно - по географски райони, за да се наблюдават статистически и демографски преселническите движения на българско етническо население. Именно затова не е случайно, че Румъния фигурира с подрубриките „Бесарабия”, „Северна Добруджа”, „Южна Добруджа” и „Другаде”. След Октомврийската революция, в края на Първата световна война, част от тамошното руско население емигрира в България, а заедно с него, както ще видим по-нататък, се придвижват и местни българи. Благоприятна предпоставка за тази миграция е географската близост с България. Сред стимулиращите я фактори (push factors) са връзките на тогавашните български кабинети с южноруските правителства на генералите А. И. Деникин и П. Н. Врангел - за доставка на българско оръжие за техните армии, за формиране в България на бойни части от руски военнопленници, които да се изпратят в Южна Русия, за търговски обмен²⁰.

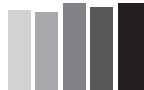
Количествените параметри и в двете анализирани корелации - по месторождение с народност и по месторождение с поданство (табл. 2) - с малки изключения, за които ще стане дума по-нататък, не се различават съществено и разкриват едни и същи демографски тенденции. Ето как изглеждат те според наблюденията върху базата от данни по месторождение и народност. И от двете преброявания се вижда, че основният руски имиграционен поток идва откъм Европейска Русия (табл. 2): през 1920 г. той е 81.2%, а през 1926 г., макар по численост да се увеличава със 79%, относителният му дял спада до 69.4%, тъй като нарастват потоците от други изпращащи региони. Значително по-малки са относителните дялове на потоците от руси, които идват от Украйна и от Румъния (табл. 2): през 1920 г. от Украйна те са 9.6%, а от Румъния - 6%; под 1% са пристигащите от Полша, Азия и други. През 1926 г. обаче двойно се увеличава дялът на прииждащите откъм Украйна (той достига 19.8%). Прави впечатление относителният дял от 4.7% на руските емигранти от Азиатска Русия, макар тя да е по-слабо заселена от европейската ѝ част и този поток успява да измести от третото място потока, идващ откъм Румъния, както по численост, така и по относителен дял.

²⁰ Кьоцева, Ц., цит. съч., с. 28 - 29.

2. Брой и относителен дял на населението на България по месторождение в България и в чужбина, по руска народност и по руско поданство

Месторождение в:	Руска народност				Руско поданство			
	1920		1926		1920		1926	
	брой	%	брой	%	брой	%	брой	%
България	395	4	1550	8	332	4	1819	9
Чужбина	8679	96	18156	92	8314	96	17879	91
от тях, родени в:								
Румъния								
Бесарабия	143	27	181	33	148	63	170	61
Северна Добруджа	277	53	264	48	39	17	52	19
Южна Добруджа	56	11	46	10	26	11	15	5
Другаде в Румъния	48	9	62	9	21	9	43	15
Общо	524	100	553	100	234	100	280	100
Европейска Русия	7044	81.2	12596	69.4	6921	83.4	12417	69.4
Азиатска Русия			853	4.7			902	5.0
Украйна	831	9.6	3595	19.8	868	10.4	3512	19.7
Полша	69	0.8	255	1.4	68	0.8	247	1.4
Другаде в Европа, вкл. Балканите и Европейска Турция	126	1.4	263	1.4	148	1.8	382	2.2
Азия, вкл. Азиатска Турция	77	0.9	35	0.2	61	0.7	133	0.7
Другаде по света	8	0.1	6	0.0	7	0.1	6	0.0
Общо родени в България и чужбина	9074	100	18156	100	8639	100	19698	100
Непоказани	6		0		7		0	
Общо	9080		19706		8646		19698	

Данните за емигрантите с руска народност откъм Румъния, прецизирани по региони, показват, че най-голям е относителният дял на русите, пристигащи от Северна Добруджа, макар и той да намалява от 53% през 1920 г. до 48% през 1926 г. за сметка на увеличаването на руските емигранти от Бесарабия, които количествено са на второ място - съответно 27% през 1920 г. и 33% през 1926 година. В отличие от тях при статистическите сведения по месторождение в корелация с руско поданство се наблюдава най-голяма численост и относителен дял на мигрантите откъм Бесарабия (63% през 1920 г. и 61% през 1926 г.) - с тенденция

към намаляване. Така е, защото до 1917 г. Бесарабия е в границите на Руската империя, а през октомври 1918 г. (след кратък период на независимост) се присъединява към Румъния²¹. Руските поданици, идващи от Северна и Южна Добруджа, са със значително по-ниски количествени показатели (табл. 2).

Анализирайки етническия и националния състав на миграционните потоци от Румъния към България по изпращащи региони въз основа на данните по месторождение и народност, установяваме, че там доминирани са мигрантите българи и че всъщност русите мигрират заедно с тях. Най-голям и с тенденция към нарастване е относителният дял на русите по народност в миграционния поток откъм Бесарабия, където живеят десетки хиляди българи - потомци на преселници от XVIII - XIX в.²², мнозина от които се сражават в армията на ген. А. И. Деникин²³. През 1920 г. той представлява 21% (при относителен дял на българите 67%), а през 1926 г. - съответно 26% (при относителен дял на българите 64%). Впрочем, присъединяването на Бесарабия към Румъния предизвиква миграция на руско и българско население в посока и към Русия²⁴.

Относителният дял на русите в миграционния поток откъм Северна Добруджа, с която Румъния е компенсирана от Русия заради Южна Бесарабия чрез Берлинския договор (1878) и където преобладава българското етническо население, е значително по-малък, но също е с тенденция към нарастване. През 1920 г. този дял е 6% (при относителен дял на българите 74%), а през 1926 г. - съответно 7% (при относителен дял на българите 77%).

²¹ Част от Бесарабия е в границите на Руската империя от началото на XIX в. (1812) и в административно отношение образува Бесарабската губерния. (Южна Бесарабия остава в Румъния.) А след Руско-турската война от 1877 - 1878 г. със заключителния й Берлински договор (1878) към Руската империя е присъединена и Южна Бесарабия.

²² В Бесарабия българи се преселват от средата на XVIII в. нататък и особено по време на руско-турските войни от края на XVIII и началото на XIX в. - като форма на протест срещу османското владичество и също във връзка с колонизацията на Бесарабия. Според преброяването на населението в Руската империя от 1897 г. в Бесарабската губерния живеят 103 222 души по матерен език български (вж. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. Т. 3. Бессарабская губерния. СПб., 1905, с. 74 - 75).

²³ 100 офицери и 15 000 войници - бесарабски българи. Вж. Кьосева, Ц., цит. съч., с. 28 - 29.

²⁴ Около 300 000 руси, сред тях и много българи (вж. Демиденко, Л. А., Культура и быт болгарского населения в УССР. Киев, 1970, с. 4).

Незначителен и с тенденция към намаляване е относителният дял на русите в емиграцията от Южна Добруджа, която е откъсната от България, за да бъде дадена на Румъния вследствие на Балканските войни с Букурещкия мирен договор (28.07.1913 г.). Делът на русите през 1920 г. е 0.4% (при относителен дял на българите 75.5%), а през 1926 г. - 0.2% (при относителен дял на българите 78%).

Етнически състав на миграционния поток от Русия към България

Миграционният поток от многонационалните руски и съветски държавни обединения към България през 20-те години на XX в. не е моноетничен. Той включва мигранти от различни етнически и национални общности²⁵. По данните от преброяванията на населението в България съставът му може да се определи от корелацията население в България по месторождение в Русия и по народност (табл. 3). В основния миграционен поток - от Европейска Русия към България преобладават русите (по народност), чиято численост нараства със 79%, а относителният им дял - от 81% през 1920 г. до 88.6% през 1926 година. Но в него влизат и други, макар и значително по-малобройни етнически групи. Българите заемат второ място след русите с относителен дял от 10.5% през 1920 г., които впоследствие намаляват и по брой, и по относителен дял до 4.3%, но запазват втората си позиция. Неотменен, трети по ред елемент от този миграционен поток са евреите, макар и намаляващи по численост и относителен дял (2.3% - 1920 г., 1.3% - 1926 г.). Останалите етнически групи (татари, арменци, турци, гърци) са под 1%. През 1920 г. вътре в потока се отличават още татарите, които тогава са 1.7%.

Във вариациите по пол на споменатите етнически и национални групи в имиграционния поток откъм Европейска Русия, за разлика от русите, където мъжете надхвърлят 3 - 4 пъти числеността на жените (те са 77% през 1920 г. и 81% през 1926 г.), при българите и евреите съотношението между мъжете и жените е почти изравнено с малък превес на мъжете, от което може да се направи заключение, че в случая става дума за семейна емиграция.

²⁵ Вж. също: Атанасова, Е., цит. съч., с. 120.

3. Брой и относителен дял на населението в България по месторождение в чужбина - Русия, и по народност

Месторождение	1920		1926	
	брой	%	брой	%
Европейска Русия				
Българи	913	10.5	615	4.3
Руси	7044	81.0	12596	88.6
Други славяни	56	0.6	124	1.0
Татари	152	1.7	91	0.6
Евреи	203	2.3	166	1.2
Арменци	38	0.4	122	0.8
Други неславяни	304	3.5	500	3.5
Общо	8710	100	14214	100
Азиатска Русия				
Българи			82	7.6
Руси			853	79.2
Арменци			72	6.7
Други славяни			6	0.5
Други неславяни			65	6.0
Общо			1078	100
Украйна				
Българи	122	10.0	336	7.7
Руси	831	68.3	3595	82.5
Евреи	124	10.2	224	5.1
Други славяни	75	6.2	92	2.1
Други неславяни	65	5.3	108	2.6
Общо	1217	100	4355	100

От Азиатска Русия към България също се насочват предимно руси - през 1926 г. те са 79% (табл. 3). Следват българите със 7.6%, макар общият им брой в Азиатска Русия да не е голям. Трети по относителен дял са арменците - с 6.7%, който обаче е незначителен в сравнение с този на арменците от Азиатска Турция, предизвикан от насилията на турските власти върху арменското население²⁶.

Миграционният поток от Украйна към България има същата етническа структура като миграционните потоци откъм Европейска и Азиатска Русия. Преобладащи в него са русите - 68% през 1920 г. и 82.5% през 1926 г., следват българите - 10% през 1920 г. и 8% през 1926 г., евреите -

²⁶ През 1915 - 1922 г. са унищожени около 1.5 млн. арменско население. Близко 22 000 арменци намират спасение в България.

10% през 1920 г. и 5% през 1926 година. Всички се увеличават по брой, но тъй като при русите има огромно числено нарастване от 532%, то при останалите относителните дялове намаляват - въпреки известното числено нарастване.

Допълнителна картина на народностното многообразие в имиграционния поток откъм Съветска Русия предоставят данните за различните народности в наличното население на България. Българските преброявания дават количествени параметри само за някои от тях - предимно калмици²⁷ и украинци, малко грузинци и единици кабардинци и осетинци (табл. 4); те не съдържат самостоятелна рубрика за казаците, пристигнали с Врангеловата армия.

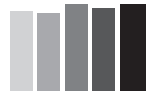
4. Брой на някои „инородци” в наличното население на България по народност

Народност	1920	1926
Грузинци	4	35
Кабардинци	х	4
Калмици	55	258
Осетинци	1	3
Украинци	97	162

Според преброяванията на населението в България през 1920 и 1926 г. числеността на украинците по народност (табл. 4), по матерен език (80 души през 1920 г. и 103 души през 1926 г.) и по поданство (67 души през 1920 г. и 60 души през 1926 г.) е минимална. Отбелязваме това, тъй като посочените данни противоречат на възприетите становища, че украинското присъствие в миграционния поток от Съветска Русия към България е преобладаващо - заедно с руското, второ по значимост след руското или пък просто характерно, а украинската емиграция се разглежда като част от белогвардейската. Някои изследователи изтъкват, че тя се отличава заради използването на термина „украински”, когато назовава своите организации²⁸.

²⁷ В преброяванията фигурират като „калмуци”.

²⁸ Къосева, Ц., цит. съч., с. 2.

Вероизповедание на руската емиграция в България

Следвайки обичайната международна практика, българските преброявания от 1920 и 1926 г. отразяват религиозната принадлежност, включително тази на русите, в корелация с матерния език (табл. 5).

При наблюдението на тези данни прави впечатление, че за разлика от други страни (като Унгария²⁹ например) русите в България са в преобладаващата си част източноправославни (97%). Другите вероизповедания, формиращи конфесионалната структура на руската емиграция в България - католици, протестанти, армено-григориани, мохамедани, израилтяни - са под 1%; (изключение правят израилтяните, които през 1920 г. надвишават 1%). Сред тях малко по-високи са относителните дялове на израилтяните и католиците, за което - както се вижда от табл. 5 - определящи са жените: през 1920 г. във вариацията на израилтяните те са около 2%, а на католиците - надхвърлят 1%, за да достигнат 1.5% през 1926 година.

Дали вероизповеданието е фактор при избора на страната, към която руските емигранти се насочват, би могло да бъде тема на по-задълбочен сравнителен анализ.

5. Относителен дял на наличното население в България по матерен език руски и вероизповедание

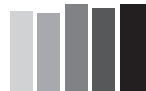
Вероизповедание	1920			1926		
	мъже	жени	общо	мъже	жени	общо
Източноправославни	97.56	95.79	97.08	97.89	95.32	97.30
Католици	0.64	1.11	0.77	0.52	1.46	0.74
Протестанти	0.52	0.75	0.58	0.36	0.64	0.43
Армено-григориани	0.03	0.04	0.03	0.15	0.09	0.13
Мохамедани	0.24	0.0	0.17	0.05	0.04	0.05
Израилтяни	0.86	2.26	1.24	0.50	1.82	0.80
Други и непоказани	0.15	0.04	0.12	0.53	0.62	0.55
Общо	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

²⁹ В конфесионалната структура на руската емиграция в Унгария източноправославните са 48.6%; доста висок е процентът на католиците от източния (29%) и западния обред (11%), на израилтяните (6.7%); реформатите и евангелистите августинци са по 2%. (MOL/Унгарски държавен архив, KSH-XXXII-23-h). Вж. също: Стыкалин А. С., Российская белая эмиграция в межвоенной Венгрии. Проблемы изучения. - В: Российская белая эмиграция в Венгрии (1920 - 1940-е годы). Отв. ред. Стыкалин, А. С., Е. М. Варга. М.: Пробел-2000, 2012, с. 19.

Вътрешна миграция на руското население в България

Вътрешната миграция на руското население в България проследяваме по данните за русите по народност, родени в България - „в населеното място, където са преброени”, „в друго населено място на същата околия”, „в друга околия на същия окръг” и „в друг окръг” на България. Те отразяват демографското състояние главно на старата руска общност отпреди войните, макар и с известна условност, защото родените в България представляват само част от старата руска общност - второ, трето поколение. През 1920 г. те са 4%, а през 1926 г. - 8% (табл. 2), като се увеличава не само относителният им дял, но и числеността им, което показва, че в нея влизат и новородени от новодошлите.

Какви са характеристиките на русите във вариацията по признак „месторождение” в България, които отличават старите имигранти от новите (табл. 6)? Първо, броят на жените и мъжете е почти изравнен. През 1926 г. броят на жените дори надхвърля броя на мъжете, което е характерно за уседналото население, а не за мигриращото. Второ, през 1920 г. преобладаващата част от тях живеят в селата и само 43% обитават градовете, докато през 1926 г. положението е коренно променено - повечето (64%) живеят в градовете. Вижда се, че старата руска общност не е много подвижна: преобладаващата част от нейните членове са родени в населеното място, където са преброени - 74% през 1920 г. и 67% през 1926 година. Но е налице тенденция към засилване на мобилността им, тъй като се увеличава относителният дял на мигриращите към друг окръг и към друга околия на същия окръг и намалява относителният дял на родените в същото населено място, където те са преброени. В сравнение с местното, уседнало българско население руските емигранти показват по-голяма мобилност (табл. 6).

6. Брой на наличното население в България по руска народност и месторождение в България

Руси по народност, родени в България	1920		1926		1920		1926	
	брой	%	брой	%	българи - брой	%		
В населеното място, където са преброени	292	74	1043	67	83		80	
В друго населено място на същата околия	25	6	77	5	7		8	
В друга околия на същия окръг	9	2	133	9	4		5	
В друг окръг на царството	69	18	297	19	6		7	
Общо	395	100	1550	100	100		100	

За да опишем основните тенденции във вътрешната миграция на новата руска общност в България и нейното териториално разпределение, използваме статистическите сведения за „поданиците на Русия” у нас по окръзи (табл. 7). През 1920 г. от петнайсетте окръга според тогавашното административно деление на страната руски поданици се срещат в дванайсет. Те са съсредоточени в Бургаски и Варненски окръг, защото бежанците са извозвани от Истанбул до пристанищата в Бургас и Варна; репатриранията също се извършват оттам; именно там за тях са създадени и санитарни пунктове. Във вътрешността на страната руските поданици преобладават в Софийски окръг. В количествено отношение руският миграционен поток изглежда значително по-голям в посока към Южна България - 63%. Но това е така, защото той се определя от високите показатели за окръзите Бургас (32.4%) и София (22%), където има голямо струпване на руски бежанци; в Пловдивски окръг те са 4%, в Старозагорски - 3%, като изобщо нямат присъствие в три от окръзите. В Северна България, като изключим Варненски окръг, по-осезаемо руско присъствие има в Гърновски (4.8%), Плевенски (3%) и Русенски окръг (2.6%). По отношение на Северна и Южна България картината се запазва и през 1926 година. Но руското присъствие вече е забележимо във всички окръзи на страната. То е под 1% само на юг - в окръзите Мъстанли (днес Момчилград) и Пашмакли (днес Смолян).

7. Брой и относителен дял на чужденците в България по руско поданство

Окръг	1920		1926	
	брой	%	брой	%
Бургас	2766	32.4	1876	9.5
Варна	1867	21.6	1707	8.7
Видин	119	1.4	572	2.9
Враца	88	1.0	670	3.4
Кюстендил	160	1.8	580	2.9
Мъстанли (днес Момчилград)	1	0.0	54	0.3
Пашмакли (днес Смолян)	0	0.0	39	0.2
Петрич	4	0.0	258	1.3
Пловдив	345	4.0	2039	10.4
Плевен	280	3.0	701	3.6
Русе	227	2.6	641	3.2
София	1901	22.0	6267	31.8
Стара Загора	269	3.0	1022	5.2
Търново	414	4.8	1931	9.8
Хасково (нов окръг от 1926 г.)	-	-	628	3.2
Шумен	205	2.4	713	3.6
Общо	8646	100	19698	100

„Поданиците на Украйна” са взети под внимание в отделна рубрика и в двете преброявания. Те са малко на брой и са концентрирани в Софийски окръг - 78% през 1920 г., а през 1926 г. - 60%, като останалите са в окръзите Варна и Бургас - местата на тяхното пристигане.

Териториалното разпределение на руската емиграция в България „в дълбочина” - на околийско и селищно равнище - може да бъде проследено въз основа на статистическите сведения по матерен език руски. Преди да пристъпим към обобщаване на основните тенденции по този показател, ще отбележим, че данните не дават възможност да се разграничи старата от новата руска общност, но тъй като по числеността си новата е силно доминираща, считаме, че именно тя е и определяща.

В преброяванията базите от данни по този показател са групирани по: първо, околии и окръжни градове (последните отговарят на рубрика „градска”); второ, само за градовете с население над 10 000 души; и

трето, обобщаващо за градовете и селата в подрубрики „за градското население изобщо”, „за населението в градовете до 10 000 души”, „за населението в градовете с 10 000 и повече души”, „за селското население изобщо” (табл. 8).

Сведенията относно първите две групи са представени в табл. 8. В нея са взети под внимание околиците и градовете (вкл. окръжните) с население от 10 000 и повече души, където относителният дял на населението с матерен език руски надхвърля 1% от цялата руска общност по този показател, а това представлява около 90% от нея на околийско равнище (за околиците с относителен дял над 1%). През 1920 г. в споменатата вариация ги откриваме в 10 околии и 8 окръжни града, а през 1926 г. - в 23 околии и 11 окръжни града, като в околиците Сливенска, Ямболска, Габровска и Свищовска количествените показатели се формират в преобладаващата си част под влияние на данните за съответните околийски градове.

Териториалното разпределение на населението по матерен език руски по околии през 1920 г. разкрива неговата силна концентрация, т.е. формират се малко на брой общности с висок относителен дял: най-големите в околиците София градска (респ. град) - 18.3%, Варна градска (респ. град) - 17.0%, Анхиало - 13.4%, Бургас селска - 13.9%, Бургас градска (респ. град) - 2.5%, и Варна селска - 3.2%, в останалите околии са 1% и малко над него. Причината за това явление е, че първите вълни от руски емигранти, пристигнали в България от 1918 до края на 1920 г., нямат възможност за свободно придвижване из страната. Според българските закони след настаняването си в България те получават издадени от Министерството на вътрешните работи и народното здраве разрешителни за престой само в рамките на едно определено населено място. Промяната на местожителството става с позволение на Дирекцията на полицията. Когато лицата желаят да посетят временно друго населено място, се изисква разрешение³⁰. Освен това София, Варна и Анхиало са сред основните санитарни пунктове, където най-напред са настанявани болните и ранените.

³⁰ Къосева, Ц., цит. съч., с. 52.

8. Брой и относителен дял на населението в България по матерен език руски по околии и в градовете с население от 10 000 и повече души, където относителният дял на населението с матерен език руски надхвърля 1% от цялата руска диаспора

Околии	1920		1926	
	брой	%	брой	%
Анхиало (окр. Бургас)	1236	13.4	0	0.0
Бургас градска (окр. Бургас)	228	2.5	504	2.6
Бургас селска (окр. Бургас)	1284	13.9	385	2.0
Сливен (окр. Бургас)	0	0.0	295	1.5
гр. Сливен	0	0.0	241	-
Ямбол (окр. Бургас)	0	0.0	261	1.3
гр. Ямбол	0	0.0	191	-
Варна градска (окр. Варна)	1571	17.0	1434	7.3
Варна селска (окр. Варна)	301	3.2	281	1.4
Провадия (окр. Варна)	226	2.4	-	-
Видин селска (окр. Видин)	0	0.0	202	1.0
Лом (окр. Видин)	0	0.0	213	1.1
Враца селска (окр. Враца)	0	0.0	275	1.4
Оряхово (окр. Враца)	0	0.0	236	1.2
Кюстендил (окр. Кюстендил)	0	0.0	-	-
Дупница (окр. Кюстендил)	0	0.0	437	2.2
Петрич (окр. Петрич)	0	0.0	-	-
Пловдив градска (окр. Пловдив)	178	1.9	760	3.9
Пловдив селска (окр. Пловдив)	0	0.0	218	1.1
Пазарджик (окр. Пловдив)	0	0.0	211	1.1
Пещера (окр. Пловдив)	0	0.0	374	1.9
Станимака (окр. Пловдив)	0	0.0	205	1.4
Плевен градска (окр. Плевен)	0	0.0	221	1.1
Плевен селска (окр. Плевен)	240	2.6	327	1.7
Русе градска (окр. Русе)	222	2.4	492	2.5
София градска	1691	18.3	4189	21.4
София селска	292	3.2	1656	8.4
Стара Загора градска (окр. Стара Загора)	0	0.0	304	1.5
Стара Загора селска (окр. Стара Загора)	0	0.0	411	2.1
Казанлък (окр. Стара Загора)	0	0.0	345	1.8
Търново градска (окр. Търново)	135	1.5	233	1.2
Търново селска (окр. Търново)	177	1.9	551	2.8
Габрово (окр. Търново)	0	0.0	282	1.4
гр. Габрово	0	0.0	188	-
Горна Оряховица (окр. Търново)	120	1.3	370	1.9

8. Брой и относителен дял на населението в България по матерен език руски по околии и в градовете с население от 10 000 и повече души, където относителният дял на населението с матерен език руски надхвърля 1% от цялата руска диаспора

(Продължение и край)

Околии	1920		1926	
	брой	%	брой	%
Дряново (окр. Търново)	-	-	249	1.3
Свищов (окр. Търново)	125	1.3	304	1.5
гр. Свищов	96	-	196	-
Хасково градска (окр. Хасково)	-	-	336	1.7
Шумен градска (окр. Шумен)	114	1.2	483	2.5
Шумен селска (окр. Шумен)	169	1.8	533	2.7
Общо	9247	89.8	19590	89.9

В табл. 8 с тире (-) са обозначени стойностите под 1%.

През периода до 1926 г. столицата София продължава да бъде главна притегателна точка на руската емиграция в България - там се струпват 21.4% от нея и още 8.4% в Софийска околия. Като втори и трети по значимост център на руската емиграция се формират околията Варна (7.3%, макар там броят им да намалява) и Пловдив градска (3.9%). В Бургаско се наблюдава движение на руската емиграция от околните селски райони в посока към окръжния град - числеността им се стопява в околия Бургас селска при нарастване на градската диаспора. През 1926 г. териториалното разпределение на русите в България на околийско равнище се характеризира с по-голяма разсеяност и маркира множество нови дестинации на вътрешната им миграция: по 2 - 3% руси се срещат в околията Русе (2.5%), Стара Загора селска, Търново селска, Шумен градска и селска, Горна Оряховица и 1% и повече в още 19 околии. Вътрешната миграция на руското население в България е предопределена от спешните мерки, предприети още в началото на 1920 г. от българското земеделско правителство с цел да се преодолее огромното струпване на бежанци в крайморските райони и започналото впоследствие тяхно разместване във вътрешността на страната. На русите в добро здравословно състояние най-напред е предложено да се разселят в организирани групи в Търновски, Плевенски и Шуменски окръг³¹. Но

³¹ Пак там, с. 47 - 48.

нормални условия за разселването на русите се създават едва след приключването на транспортната стачка в началото на април 1920 година. Българските власти разрешават на тези, които разполагат със средства за издръжка, да останат в градовете, а останалите - да се изселят в селата и да започнат да се занимават със селскостопанска работа³². Всъщност мобилността на руската емиграция във вътрешността на страната е пряко свързана с възможностите за изкарване на прехрана и така да се намали броят на онези, за които се грижат благотворителните организации. По отношение на предоставянето на такива възможности за работа на руските емигранти българските власти водят преференциална политика - отчасти заради задълженията си към Обществото на народите, отчасти защото се надяват така да издействат придобивки и за бежанците от Македония, Тракия и Западните покрайнини³³. Те вземат решения руски специалисти да бъдат приемани на работа в България още през ноември и декември 1920 г., а и през цялата 1921 година³⁴. Полицейският контрол върху тях се променя в по-благоприятна светлина: от началото на 1921 г. на окръжните управители се дава правото да разрешават на русите, които по свой личен почин са си намерили работа в други градове, да променят свободно местожителството си, след като представят удостоверение от представителя на Руския червен кръст³⁵.

9. Брой и относителен дял на населението в България по матерен език руски

Матерен език руски	1920		1926	
	брой	%	брой	%
За градското население изобщо	7306	79.0	12449	63.5
За населението в градовете до 10 000 души	2578	35.3	1595	12.8
За населението в градовете с 10 000 и повече души	4728	64.7	10854	87.2
За селското население изобщо	1941	21.0	7141	36.5
За цялото население	9247	100	19590	100

³² Пак там, с. 50.

³³ Пак там, с. 244.

³⁴ Пак там, с. 70.

³⁵ Пак там, с. 52.

Хоризонталната мобилност на руската емиграция в посока градове - села (табл. 9) за периода от 1920 до 1926 г. установяваме по статистическите сведения за населението с матерен език руски в корелациите за „градско и селско население изобщо”. Относителният дял на руските емигранти намалява в градовете от 79% (1920 г.) до 63.5% (1926 г.) и се увеличава в селата от 21.0% (1920 г.) до 36.5% (1926 г.). Следователно най-общата тенденция на вътрешната им миграция в началния период от пребиваването им в България е към градовете. В процеса на разселването им из страната се засилва движението им към селата - въпреки че един от най-трудните проблеми по предоставянето на работа за руските бежанци е осигуряването на земя, с помощта на която те да могат да се издържат. В страната няма свободни необработваеми държавни земи, а и съгласно Търновската конституция властта няма право еднолично да дава земя на чужденци. В отделни случаи руските бежанци, и то главно инвалиди, получават земя от общинските ръководства по места с цел да си построят малки помещения за търговия³⁶.

Вътрешната миграция на русите на равнище град може да бъде прецизирана по статистическите данни вътре, в рамките на вариацията „за градското население изобщо”, по показатели за големите градове (с население 10 000 и повече души) и за малките градове (с население до 10 000 души). При сравняването на относителните дялове на тяхното население по матерен език руски установяваме (табл. 9), че руското присъствие в малките градове намалява от около 35.3 до 12.8%, докато в същото време в големите градски центрове то се увеличава от 21.0 до 36.5%, т.е. през първата половина на 20-те години на XX в. руската емиграция в България показва предпочитание към големите градски центрове, които предлагат повече възможности за намиране на подходяща работа.

³⁶ Пак там, с. 55 - 56.

Заклучение

Статистическите сведения от преброяванията на населението в България от 1920 и 1926 г. очертават демографския профил на руската емиграция в България (в това число изходните точки, динамиката и етническият състав на руския имиграционен поток, вътрешната миграция на руското население у нас и всички тези елементи на историко-демографската им характеристика във вариациите по пол) в два конкретни исторически момента при наличието на интензивни миграционни движения.

Разликите в количествените показатели по матерен език, поданство и народност за 1920 и 1926 г. „описват“ основните тенденции в мобилността на руската емиграция в България. Главният ѝ миграционен поток идва откъм Европейска Русия, следва този от Украйна (която в преброяванията фигурира отделно) и от Румъния (главно от Северна Добруджа и Бесарабия).

В етническият и националният състав преобладават русите, но са налице и други малобройни етнически групи (българи, евреи, татари, арменци, калмици).

В конфесионалната структура на руската емиграция в България преобладават източноправославните; другите вероизповедания - католици, протестанти, армено-григориани, мохамедани, израилтяни - са представени с минимални относителни дялове.

Вътрешната мобилност на руската емиграция в България е в посока от черноморското крайбрежие към вътрешността на страната (с главна притегателна точка столицата София и Софийска област, но също Пловдивско, Старозагорско, Търновско, Шуменско, Плевенско) и в частност към големите градски центрове, макар около една трета от тях да се насочва и към селата.

Структурата по пол на старата руска общност отпреди войните се характеризира с равновесие между двата пола, характерно за уседналите общности. В новата руска емиграция значително преобладават мъжете.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

Атанасова, Е. (2005). Руснаци. - В: Имиграцията в България. Съст. А. Кръстева. С.: IMIR, с. 119 - 146.

Бялата емиграция в България. Каталог (от изложба, проведена в София, 1996 г.). С.: ГУА-МС, 1996, с. 81.

Бялата емиграция в България. Материали от науч. конф., София, 23 - 24 септ. 1999 г. Ред. кол. Г. Марков и др. С.: ИК Гутенберг, 2001, с. 456.

Даскалов, Д. (1994). Бялата руска емиграция в България между двете световни войни. - Във: Военноисторически сборник, № 1, с. 56 - 77.

Даскалов, Д. (1997). Бялата емиграция в България. С.: Унив. изд. „Св. Кл. Охридски”, с. 187.

Демиденко, Л. А. (1970). Культура и быт болгарского населения в УССР. Киев.

Колонтари, А. Несостаявшаяся белая ось. К вопросу о возможностях сотрудничества русской эмиграций с Венгрией. - В: Российская белая эмиграция в Венгрии (1920 - 1940-е годы). Отв. ред. Стыкалин, А. С., Е. М. Варга. М.: Пробел-2000, 2012, с. 34 - 82.

Кратки резултати от преброяването на населението в Царство България на 31.12.1920 г. по околии, окръзи и общо за Царството. С., 1925.

Кьосева, Ц. (2002). България и руската емиграция, 20-те - 50-те години на XX в. С.: IMIR, с. 592.

Общи резултати от преброяванията на населението в Царство България на 31.XII.1910 г. Кн. I, С., 1923.

Общи резултати от преброяването на населението в Царство България на 31.12.1920 г. по околии, окръзи и общо за Царството. Кн. I, С., 1927.

Общи резултати от преброяването на населението в Царство България на 31.12.1926 г. Кн. I, С., 1931.

Пейковска, П. (1993). Спомени на унгарския дипломат Шандор Киш-Немешкери за България и българите. - Изв. на държавните архиви. Кн. 66, с. 251 - 282.

Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. Т. 3. Бессарабская губерния. СПб., 1905.

Руска емиграция в България 1878 - 2006. Библиографски указател. Съст. Е. Денева, С. Рожков. С.: Народна библиотека „Св.св. Кирил и Методий“, Център по наукознание и история на науките на БАН, Руски академичен съюз в България. С., 2006, с. 112.

Статистически годишник на Българското царство. С., 1919, с. 5, С., 1937.

Стыкалин А. С., Российская белая эмиграция в межвоенной Венгрии. Проблемы изучения. - В: Российская белая эмиграция в Венгрии (1920 - 1940-е годы). Отв. ред. Стыкалин, А. С., Е. М. Варга. М.: Пробел-2000, 2012, с. 6 - 24.

РУССКАЯ ЭМИГРАЦИЯ В БОЛГАРИИ СОГЛАСНО ПЕРЕПИСЕЙ НАСЕЛЕНИЯ 1920 И 1926 ГОДОВ

Пенка Пейковска, Нина Киселкова***

РЕЗЮМЕ По своей численности и исторической значимости российская эмиграция в Болгарии в межвоенный период сопоставима с „российским зарубежьем” в Париже, Праге, Белграде, при этом российские эмигранты в нашей стране, как и те в Белграде, имеют значительный вклад в развитие науки и культуры принимающей страны.

За последние два десятка лет, тема о российской эмиграции в Болгарии находится активно в поле зрения болгарских историков по разным причинам: переосмысление написанного по этим проблемам в эпоху социализма, потребность в очистке идеологического взгляда на них, и создании углубленных исследований, основанных на болгарских архивных материалах.

Настоящая разработка ставит своей целью представление некоторых демографических аспектов вопроса о российской эмиграции в Болгарии, таких как: динамика российского эмиграционного потока в нашу страну, его отправные точки и этнический состав, религиозная принадлежность и внутренняя миграция российского населения в нашей стране, его половая структура. Упомянутые демографические процессы и явления были исследованы посредством количественного анализа данных с переписей населения в Болгарии, осуществленных в 1920 и 1926 годах. Перепись населения в качестве специфического исторического источника привлекла наше внимание главным образом потому что до сих пор не представляла интересом для исследователей, изучающих проблемы российской эмиграции.

Проанализированные переписи населения, проведенные в 1920 и 1926 годах в Болгарии дают детальное и углубленное (и в некоторых случаях и абсолютно новое) представление о демографических характеристиках российской диаспоры в нашей стране в 20-е годы XX столетия, которое в других статистических источниках затрагивалось только поверхностно, или полностью отсутствует, особенно по отношению к динамике, начальным

* Доцент д-р, Институт исторических исследований Болгарской академии наук;
e-mail: pykvsk@abv.bg.

** Главный эксперт, Национальный статистический институт;
e-mail: nkisselkova@nsi.bg.

точкам, этническому и конфессиональному составу миграционного потока из России в Болгарию, а также и относительно внутренней миграции российского населения в Болгарию, и его структуры по полу.

Кроме того, эти две переписи характеризуются использованием единой методики для сбора данных по интересующим нас демографическим показателям (пол, гражданство, национальность, вероисповедание, родной язык, место рождения), что делает их сопоставимыми и позволяет проследить некоторые демографические процессы в диаспоре.

Различия в количественных показателях о родном языке, гражданстве и национальности для 1920 и 1926 „описывают” основные тенденции в движении российской эмиграции в Болгарию. Основной эмиграционный поток приезжает из европейской части России, следуемый потоком из Украины (который представлен отдельно в переписях), и из Румынии (в основном Северной Добруджы и Бессарабии).

Относительно этнического и национального состава в нем преобладают русские, но присутствуют и другие более малочисленные этнические группы (болгары, евреи, татары, армяне, калмыки).

В отличие от других стран в конфессиональной структуре российской эмиграции в Болгарию, преобладают восточноправославные, а другие вероисповедания (католики, протестанты, армяно-грегориане, мусульманы, израильтяне) - представлены минимальными относительными долями.

Внутренняя мобильность российской эмиграции в Болгарию направлена с побережья Черного моря в глубь страны (с основным центром притяжения - София и Софийская область, однако также и районы Пловдива, Старой Загоры, Великого Тырнова, Шумена, Плевни) и, в частности, крупные городские центры, хотя только треть эмигрантов направляется в деревни.

Половая структура старой довоенной российской диаспоры характеризуется балансом между двумя полами, что характерно для оседлых общин. В новой российской эмиграции число мужчин значительно превышает число женщин.

RUSSIAN EMIGRATION TO BULGARIA ACCORDING TO THE 1920 AND 1926 POPULATION CENSUS

Penka Peykovska, Nina Kisselkova***

SUMMARY According to its size and historical significance the White Russian emigration to Bulgaria in the interwar period is comparable to the “Rossiiskoe zarubezhie” in Paris, Prague, Belgrade, bearing in mind that Russian immigrants in Bulgaria, as well as those in Belgrade, had a significant contribution to the development of culture and science of the host country. Over the past two decades the subject of the Russian emigration to Bulgaria has been actively in the sight of Bulgarian historians for various reasons: rethinking written on this topic during the socialist era, the need for clearing the ideological perspective on it, and the creation of in-depth studies based on Bulgarian archive materials.

This paper aims at presenting some demographic aspects of the Russian emigration in Bulgaria, i.e. the dynamics of the Russian emigration flow to Bulgaria, its starting points and ethnic composition, religious affiliation and internal migration of the Russian population within the country, and its gender structure. The envisioned demographic processes and phenomena are investigated by quantitative analysis of the data coming from the population censuses conducted in Bulgaria in 1920 and 1926. Population census as a special kind of historical source has attracted our attention mainly because it has not been of interest to researchers studying the problems of White Russian emigration.

The analyzed 1920 and 1926 population census in Bulgaria provide detailed and thorough (and in some cases brand new) picture of the demographic outlook of the Russian community in the country in the 1920s, which in other statistical sources is reflected only superficially, or is entirely lacking, especially in terms of dynamics, starting points, ethnic, confessional and gender structure of the migration flow from Russia to Bulgaria, internal migration of the Russian population in Bulgaria.

Moreover in the two censuses a uniform methodology was used for collecting data on the demographic indicators we are interested in (i.e. sex, citizenship,

* Assoc. Prof. Dr.; e-mail: pykvska@abv.bg.

** Chief expert, National Statistical Institute; e-mail: nkisselkova@nsi.bg.

nationality, confession, mother tongue, place of birth), which makes them comparable and allows us to trace some demographic processes within the diaspora.

The differences in the quantitative indicators of mother tongue, citizenship and nationality for 1920 and 1926 “describe” the main trends in the mobility of the Russian emigration in Bulgaria. Its main migration flow came from European Russia, followed by Ukraine (which is given separately in the censuses) and Romania (mainly Northern Dobrudja and Bessarabia).

In terms of ethnic and national composition within it was dominated by Russians, but there are other smaller in number ethnic groups (such as Bulgarians, Jews, Tatars, Armenians, Kalmyks).

Unlike other countries Russians in Bulgaria were overwhelmingly Orthodox; other confessions of the Russian emigration to Bulgaria (Catholic, Protestant, Armenian Apostolic Orthodox, Muslim and Jewish) were represented with an insignificant share.

The internal mobility of the Russian immigration within Bulgaria was in the direction from the Black Sea coast to the interior of the country (with main point of attraction Sofia and Sofia region, but also Plovdiv, Stara Zagora, Veliko Tarnovo, Shumen and Pleven) and in particular into the large urban centers, although about a third of it went to the villages.

The gender structure of the old pre-war Russian community in Bulgaria was characterized by a balance between the sexes, which is typical of the settled communities. Within the new Russian immigration flow men significantly outnumbered women.